

ปาฐกถา

เรื่อง

พระพุทธรูปโบราณ

ของ

หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์

คณะเจ้าภาพ

พิมพ์แจกในงานศพ

นางนกแก้ว โพธิพันธ์

294.3128 ณ วัดมะขาม อำเภอไชโย

บ 217 ปน จังหวัดอ่างทอง

เมื่อวันที ๒๓ เมษายน ๒๔๕๑

ภาว ทมทกึ่งพิลล ๑๗.

๒๒ เม.ย.

ปาฐกถา

เรื่อง

พระพุทธรูปโบราณ

ของ

หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์

หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก

จันทบุรี

คณะเจ้าภาพ

พิมพ์แจกในงานศพ

นางนกแก้ว โพธิพันธ์

ณ วัดมะขาม อำเภอไชโย

จังหวัดอ่างทอง

เมื่อวันที่ ๒๓ เมษายน ๒๔๕๑

กรมศิลปากร

๕-๒๕
๖-๒๕-๕๕

หอสมุดแห่งชาติ

๕๕

กรมศิลปากร

เลขห้อง ๑๖

เลขหมู่ ๒๙๔.๓/๒๘
๖ ๒/๗ ๒/๖๖

เลขทะเบียน ๑๖ ๓๒๒ ๖๒๕๒๖๑๖๖

คำนำ

ปาฐกถา น ขา พเจ้า แต่ง ทวด เบญจม บพิตร
เนื่องในการแต่งพระพุทธรูปในงานประจำปีของวัด
ข้าพเจ้า ไม่มีเวลา เรียบเรียง ไว้ก่อน ได้ไปพูด
ปากเปล่า กรมโฆษณาการ ซึ่งมีสวนในงานวัด
ได้ให้เจ้าหน้าที่ขอเลขบันทึกไว้ แล้วนำมาให้ข้าพเจ้า
ตรวจแก้ในภายหลัง ฉะนั้นถ้อยคำด้านวนจึงเป็น
อย่างพูดกัน อย่างเขียนกัน ปั่นกันแต่พออ่านได้
ความ และเข้าใจ ข้าพเจ้าตั้งใจไว้ว่า มีเวลาจะ
เขียนใหม่ เป็นรูปเรียงความ เรื่องพระพุทธรูป
โบราณ คอศตถอยคำอันเป็นท่านของปาฐกถาใน
งานวัดออกเสีย ส่วนความรู้เรื่องราวจะคงไว้ตาม
เดิมทุกอย่าง แต่ยังไม่มีความจะทำ กรมโฆษณา
การเอาอ่านให้ประชาชนฟังทางวิทยุ หดวงอรรถ
ธรรมสุนทรเพื่อนข้าพเจ้าโดยนเข้าพอใจอยากได้ต้น
ฉบับ เพราะประจวบกับเวลาทออยากจะทำหนังสือ

ประวัติ

นางนกแก้ว โพธิพันธ์

นางนกแก้ว โพธิพันธ์ เป็นบุตรนายริด นางอ่อง
เกิดเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๓๓ ณ ตำบลมะขาม
ตำบลจระเข้ของ อำเภอไชโย จังหวัดอ่างทอง ได้
สมรสกับนายอ. โพธิพันธ์ ประกอบอาชีพในทางค้า
มีบุตรซึ่งมีชีวิตอยู่ในบัดนี้ ๕ คนคือ

๑. นางบุญมี โพธิ์สุข
๒. นางอรรณธรรมสุนทร (สมบุญ อรรณธรรม
สุนทร)
๓. นายพนิต โพธิพันธ์
๔. นางทองคำ สุวรรณรังษี
๕. นางสง่า สระนาค

นางนกแก้ว เป็นพุทธศาสนิกชนอยู่ในทางศาสนา

แม่ก่อน มรณะกรรม ก็ได้ ไป บำเพ็ญ กุศล รักษา ศีล
 เจริญสมณะวิบัติสัณหา รวมอยู่กับญาติมิตร ณ ทิว
 วงภาต นารามตลอดไตรมาศ ครนออกพรรษาแล้ว
 ก็กลับไปพักที่บ้าน ก็เริ่มป่วยเป็นบิดา แล้วก็ตายเป็น
 โรคอุจจาระราด ประกอบด้วยโรคชรา แม้จะได้
 รับการพยาบาลจากแพทย์เป็นอย่างดี ก็ไม่สามาร
 จะคงคนได้เป็นปรกติ ครนถึงวันท ๓๓ ธันวาคม
 พ.ศ. ๒๔๕๐ เวลาประมาณ ๑๘.๐๐ นาฬิกา นาง
 นกแก้วก็ได้ถึงแก่กรรมลงด้วยอาการสงบ ไม่มี
 ภัยอาการระวนกระวายอย่างใดเลย คำนวณอายุได้
 ๗๘ ปี

ปาฐกถา

เรื่อง

พระพุทธรูปโบราณ

หลวงบริบาลบุรณทัต

แสดงแก่ประชาชน ในพระระเบียงหลังพระ

อุโบสถ วัดเบญจมบพิตร

เมื่อ วันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๓

พระคุณเจ้าและท่านสาธุชนทั้งหลาย

ข้าพเจ้ารู้สึกปลาบปลื้มยินดีเป็นอย่างยิ่ง ที่ได้

มีโอกาสดำเนินการปาฐกถาเรื่อง “พระพุทธรูป
โบราณ” ในวันนี้ แต่ก่อนที่จะกล่าวถึงเรื่องราว
ของพระพุทธรูปโบราณ ข้าพเจ้าใคร่จะชี้แจงสัก

เด็กน้อยถึงความมุ่งหมาย ทมการ ประกวดพระพุทธรูป
 รูปในในงานวัดเบญจมบพิตรนั้น กล่าวคือพุทธรูป
 สี่มาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ และ
 วัดเบญจมบพิตร ซึ่ง มีท่านเจ้าคุณ สัมเด็จพระวันรัต
 เป็นประธาน ได้รวมกันจัดให้ขึ้น โดยมุ่งหมายจะ
 ให้ประชาชนผู้นับถือพุทธรูปศาสนา มีความสนใจดูชม
 พระพุทธรูปงาม ๆ เพื่อเพิ่มพูนศรัทธาปล้ำทะศความ
 เดิมได้ในพระบวรพุทธรูปศาสนาให้ยิ่งขึ้น พระพุทธรูป
 ศาสนาเข้ามาประดิษฐานในประเทศไทย ๒๐๐๐ ปี กว่า
 แล้ว แต่พระพุทธรูปก็ได้มีมานานเกือบ ๒๐๐๐ ปี ว่า
 โดยเฉพาะประเทศไทยเรามีพระพุทธรูป มาก มายหลาย
 ยุคหลายสมัยด้วยกัน มตังแต่เป็นฝีมือหยาบตั้งแต่ว่า
 เป็นพระปฏิมากร คือรูปเปรี้ยบของ พระพุทธรูปเจ้าเท่า
 นพทมิ และทางมอญศรีลังกาประณีตอย่างยอดเยี่ยมจน
 กระทั่ง เชื่อกันว่า เทวดา ลงมาบนหุ่น หดอชนักม
 เช่นพระพุทธรูปราชที่เมือง พิษณุโลกเป็นต้น งามจน

เรียกว่าไม่อยู่ในวิสัยของมนุษย์ที่จะทำได้ แต่ความจริง
 นั้นไม่ใช่เทวดาหรืออะไรมาสร้างเช่นเคย ความ
 จริงก็เป็นฝีมือช่างของตนของมนุษย์เราเอง เพราะ
 เหตุที่บุคคลซึ่งเต็มใจในพระพุทธศาสนามิ หดายน
 หดายเหตอ คงแต่พระราชบิดลงไปจนถึงคน
 ถ้ามองหรือคนยากจน ทงนผู้ทรมตรพยหรือมเงินมาก
 ก็ถ้ามารณะหาข้างใด ๆ มาสร้างพระพุทธรูปขึ้นได้
 ตามความประสงค์ ส่วนผู้ที่ยากจนเข็ญใจมีแต่กำลัง
 ศรัทธาไม่มีกำลังทรัพย์ ก็ไม่ถ้ามารณหาข้างใด ๆ
 มาสร้างพระพุทธรูปได้ ก็สร้างได้แต่ตามกำลัง
 ศรัทธาของตน เพราะฉะนั้นจึงมีพระพุทธรูปทั้งดอง
 อย่างดังกถาแล้ว ความมุ่งหมายในการประกวด
 ครองนิกเพราะเหตุว่า พระพุทธรูปมีหลายชนิดด้วยกัน
 นั้นเอง ถ้าหากว่าจะมีการชักชวนให้พุทธศาสนิก
 ชนผู้มีพระพุทธรูปไว้บูชาเอา มารวมกัน แล้วตั้งเพื่อ
 ประกวดดูว่าองค์ไหนงามอย่างไร คืออย่างไร เก่ง

อย่างไร ก็จะเป็นทวารวดีศรัทธาปสาทะชนมาก
 เพราะความงามเป็นคุณสมบัติอันสำคัญที่จะชักจูงใจ
 ให้เกิดศรัทธาความเลื่อมใสเหมือนอย่างกับว่า เรา
 เข้าไปไหว้พระประธานในโบสถ์วัดหนึ่ง ถ้าเห็นด
 งาม ดังเช่นมาไหว้พระประธานในโบสถ์นี้ คือให้
 พระพุทธรูปของคณกิต หรือทพษณ โดกกิต เราก
 จะเกิดความรู้สึกไม่เหมือน กันกับที่เราจะไป นิ่งไหว้
 พระทมความงามน้อยกว่า ถ้าเราได้ไปนั่งตรงหน้า
 พระพุทธรูปราชและวาดกถึงพระพุทธรูปคุณ แล้วชมรูป
 พระปฏิมากร เราก็จะเกิดศรัทธา นี้อย่างแปลก
 ปดาด สำหรับความงามของพระพุทธรูปเจ้านน ท่าน
 ทโคเรียนพุทธประวัติก็ควรจะทราบว่า พระพุทธร
 ุปเจ้านมพระรูปโฉมงดงาม และความงามนเองชัก
 ูงให้มนุษย์เกิดศรัทธา เลื่อมใสใน พระพุทธร ุปคำสอน
 เป็นอนันมาก แม้พระอภิกขิตเถระซึ่งมีเรื่องราวได้เข้ามา
 บวชในพระพุทธศาสนา ก็เพราะต้องการอย่างเดียว

เทาหนักอืดจะได้ ชม พระรูปโฉม ของ พระ พุทธเจ้า
 เพราะตงนพจเห็นได้ว่า ความงามเป็นสิ่งทมนิยม
 นบถอยอย่างหนึ่งด้วยเหมือนกัน พระพุทธรูปเป็น
 มีพระรูปสมบัติดั่ง พระพุทธรูปก็เหมือนกัน ถ้า
 เราไปนั่งดูองค์ งาม ๆ ก็จะทำให้เกิดศรัทธาเต็ม
 ใจยิ่งขึ้น แม้ผู้ที่ไม่เต็มใจเลยก็อาจเกิดศรัทธา
 เต็มใจขึ้นได้ ข้าพเจ้าเคยพาฝรั่งไปดูของโบราณ
 ที่เมืองพิษณุโลก ในระหว่างที่เข้าไปไหว้พระพุทธร
 ุฑราชอยู่ในโบสถ์นั้น นั่งตรงโต๊ะที่เขาได้เงินบำรุง
 เพราะตงนพเป็นทเหมาะสำหรับที่จะดู ฝรั่งคนนั้น
 ไม่ได้ถือพระพุทธรูปคำฉันท์ แต่เขาบอกข้าพเจ้าว่าพระ
 พุทธชินราชงามเหลือเกิน ได้ส่วนดีดีมาก เขา
 บอกว่า เขาดำรงรถที่จะนั่งดูอยู่เฉย ๆ ตรงหน้า
 พระพุทธรุฑราชได้เป็นชั่วโมง ๆ โดยไม่เบื่อเลย
 เพราะความงามคือความจริง ความงามจึงมีผล
 อย่างมหัศจรรย์ ถ้าเรามองพระพุทธรูปงาม ๆ ไว้บูชา

ก็จะเพิ่มศรัทธาชนอีก แล้วเราก็จะระตถถึงคุณของ
 งาม หรือระตถถึงคุณของผู้ที่อุทิศรักษาพระพุทธรูป
 ไบราณไว้จนถึงเราได้มาสักการะบูชาในทุกวันนี้ แต่
 ก็ปลาดอยู่อย่างหนึ่ง ปลาดมากทีเดียว คือว่าพุทธรูป
 คำนึกชน คนไทยเรา เป็นผู้ นบถอ พระพุทธรูป คำนึก
 และนึกเหมือนว่าพระพุทธรูป กนทงนทุกบ้าน ทุก
 เรือน ไม่ว่าผู้ใดมากดีหรือคนชนดำนัญ แต่ก็ไม่
 ใครมีใครสนใจเรียน ตักษณะของ พระพุทธรูปที่ตน
 เคารพบูชาอยู่นั้น มีอยู่อย่างใดก็กราบไหว้กันไปอย่าง
 นั้น ถึงในวัดก็เหมือนกัน เข้าไปไหว้พระปฏิมากร
 คือพระประธานในพระอุโบสถหรือในพระวิหารก็ไหว้
 กันอย่างนั้นเอง มักไม่สนใจว่า ใครสร้าง สร้าง
 แต่ครั้งไหน ผู้มีช่างงามเพียงไร เราไม่ใคร่จะได้
 ใจกัน ผิดกับฝรั่งซึ่งแม้ส่วนมากไม่ได้ถึงพุทธรูป
 ในพิพิธภัณฑสถานของประเทศของเขา ก็มี พระพุทธรูป
 เหมือนกัน และเขาดำมาอธิบายได้ว่าเป็นพระ

พุทธรูปยุคไหน ๆ เขารู้ดีกว่าเราที่เป็นพุทธศาสนิก
 ชนเดี๋ยวก่อน เมื่อข้าพเจ้ารับราชการอยู่ในหอ
 พระสมุดในปดายุทธกาลที่ ๖ คงเคยมีพระราชบัญญัติ
 ว่าด้วยการตรวจรักษาของโบราณ ชนเป็นครั้งแรก
 ข้าพเจ้าได้รับตำแหน่งเป็นพนักงานผู้ช่วยของผู้
 ตรวจของโบราณซึ่งได้แก่ ศาสตราจารย์ ยอช เซ
 เดส์ ข้าพเจ้าคงคุ้นเคยลักษณะของโบราณต่าง ๆ
 เพื่อให้สามารถตรวจของโบราณได้ ในบรรดา
 ของโบราณต่าง ๆ นั้น มีพระพุทธรูปรวมอยู่ด้วย
 เป็นส่วนใหญ่ ก็คงหันาศักยภาพลักษณะของพระ
 พุทธรูปอย่างจริงจัง หารูปในสมุดต่าง ๆ ดูบ้าง
 เทียบดูตามวัดวาอารามต่าง ๆ บ้าง วันหนึ่งข้าพเจ้า
 ได้ถามท่านผู้ใหญ่นั่งหนึ่งซึ่งเป็นกรรมการหอพระสมุด
 ในเวลานั้นว่า ทำไมหนอคนไทยเราจึงไม่มีใครศึกษา
 เรื่องพระพุทธรูปกัน ขอนเป็นความจริง ข้าพเจ้า
 เทียบถามใคร ต่อใครใน เวลา ศึกษา ก็ไม่มีใคร มีใครรู้

เรื่องจริง ๆ ^{๕๖๖ ๕๗} มีบางคนก็เบี่ยงเบนชนิดเขาวงกตอย่างนั้น
 เขาวงกตอย่างนั้น ^{๕๘} ซึ่งไม่ใช่รู้ตามทางวิชาการ คือ
 ไม่ใช่ทางสอบสวนคดีกัน ^{๕๙} ทนทานผู้ใหญ่ผู้หนาทน
 บอกข้าพเจ้าว่า ก็ใครจะเรียนล่ะ ^{๖๐} ชรามเนียมถอกกัน
 มาว่า ใครจับต้องพระกับบาป ^{๖๑} ยิ่งผู้หญิงด้วยแล้ว ไม่
 มีใครกล้าจับพระพุทธรูปทีเดียว ^{๖๒} ข้าพเจ้าแก้ว่า ไม่
 เห็นบาป ^{๖๓} ไม่เห็นมีข้อห้ามในพระพุทธรูปคำสั่งนาที่ไหน
 ว่า จับพระพุทธรูปแล้วบาปเลย ^{๖๔} อีกอย่างหนึ่งถ้าจะ
 บาป ^{๖๕} เราก็มักการขอขมาโทษได้อยู่ทุก ๆ คำ คือใน
 คำทำวัตรเย็นภายหลังกล่าวคำสรรเสริญพระพุทธรูป
 จบลงแล้ว ^{๖๖} เราก็ก็นมัสการบาปลงไปแล้วว่า “กาเยน
 วาจา ย ว เจตสา วา พุทฺเธ กุณมัม ปกตัม มายา ย
 พุทฺโธ ปฏิกุณฺณเหตุ อจฺจนนํ กาสนฺตเว สํวรติ ว
 พุทฺเธ” แปลว่า “ข้าพเจ้าประพฤตินิยมชอบในพระ
 พุทธรเจ้าด้วยกายกต ^{๖๗} ด้วยวาจากต ^{๖๘} ด้วยใจกต ^{๖๙} ขอ
 พระพุทธรเจ้าจงอดโทษ ^{๗๐} อนันตวง ^{๗๑} แล้วแก้ข้าพเจ้าเพื่อ

ความลำบากในพระพุทธเจ้าต่อไป” นี่เป็นคำขอโทษ
 ซึ่งพุทธศาสนิกชนทราบกันดีเหมือนคำขอโทษแล้ว ก็
 ทำไมเล่าจะจับต้องกันไม่ได้ ท่านผู้ใหญ่นับบอก
 เหตุผลออกข้อหนึ่งว่าเอาเถอะ ถึงมีคำขอโทษได้ แต่
 ก็คงไม่มีใครได้เรียนอยู่นั่นเอง ถึงแม้ว่าจะไม่เป็น
 บาปก็ตาม เพราะว่าเรียนแล้วไม่ได้อะไร นอกจาก
 รัฐบาลจ้างไว้ต้องตามคน และให้เงินเดือนไม่มีใครพอ
 ถิ่น แล้วใครจะอยากเรียน ทน ขาพเจ้าก็เห็นจริง
 เพราะเมื่อไม่มีทางเกี่ยวกับการอาชีพแล้ว ใครก็ไม่
 ใครสนใจเรียน เพราะทุกคนต้องการเรียนวิชาหา
 ถิ่นได้ ขอนึกเป็นความจริง ถ้าเกี่ยวกับการอาชีพแล้ว
 ต้องเรียน ถ้าไม่เชื่อขอให้ไปถามจนท เขาขายของ
 เกาตเวงนาคราชเขมตว่า พระพุทธรูปองค์นี้เป็น
 สมัยไหน เขาจะบอกท่านให้ทราบได้ทุกอย่าง แล้ว
 ก็ถูกต้องด้วยว่าเป็นพระสมัยนั้น อายุเท่านี้ๆ และ
 ถ้าเป็นของเก่าเขาก็เรียกราคาแพงสูงด้วย นี่แสดงว่า

ถ้าใช้ในการอาชีพแล้ว เขาจำเป็นต้องเรียนรู้ เพราะ
 เป็นประโยชน์ที่จะหารายได้เพิ่มขึ้น ทนได้ถึงคนท
 เรียนโดยไม่เป็นอาชีพก็มีไม่น้อยเหมือนกัน แต่
 โดยมากเป็นผู้มีอาชีพอย่างอื่นแล้ว เรียนเรื่อง
 พระพุทธรูปหรือรวบรวมพระพุทธรูป หรือศึกษา
 เรื่องพระพุทธรูปเป็นงานอดิเรก แต่ว่างานอดิเรกน
 ึ่งถึงว่า เป็นของสำคัญยิ่งกว่างาน อาชีพ เสียอีก
 คนที่ขอเลี้ยงกตด้วยงานอดิเรก อย่างดีมีเดจ
 กรมพระยาดำรงราชานุภาพ งานโดยตรงของพระ
 องค์ท่านล้วนมากเป็นเรื่องเกี่ยวกับการปกครองแะ
 การศึกษา เรื่องพระพุทธรูปเป็นแต่งานอดิเรกของ
 พระองค์ท่าน พระองค์ท่านมีพระเกียรติยศปรากฏใน
 นานาประเทศ ทุกถ้มาคณต์ไม่วรรตเกี่ยวกับวิชาความ
 รู้บรรองกันอยู่ทั่วโลก ต่างเชิญพระองค์ท่านเป็นผู้
 อุปถัมภ์กม เป็นสมาชิกกตมคค์กตกม เป็นอะไร
 ต่ออะไรอีกกม แต่ทางการปกครองแะการศึกษา

แล้วไม่มีใครรู้จักพระองค์ท่านเท่าใดนัก รู้จักกัน
 อยู่ก็แต่ใน วงงาน นน ๆ เท่านั้น แต่ความรู้ทาง
 โบราณคดีเป็นเรื่องราวของกันทั่วโลก เป็นที่นิยม
 กันทั่วไป ทนออกขอหนังสือที่ท่านผู้ใหญ่นับบอกกับ
 ข้าพเจ้าว่า หนังสือเหล่านี้หาที่จะเรียนก็ไม่มี หา
 ยากจะตายไป มักเป็นภาษาฝรั่ง เป็นภาษามคธ
 ซึ่งคนสามัญอ่านไม่ได้ ความจริงก็เป็นเช่นนั้น แต่
 ก่อนหน้าหนังสือเรียนได้ยากจริง ๆ แต่เดี๋ยวนี้
 หาดายเล่มแล้ว เรื่องพระพุทธรูปโบราณ บรรพ
 บุรุษของเราต้องการที่จะให้ พวกเรา ศักยภาพมาก
 ถึงได้พยายามแต่งหนังสือดี ๆ ที่จะใช้เป็นแบบ เล่า
 เรียนไว้หาดายเล่ม อย่างเช่นพระโพธิวงษ์ ชาว
 ฉานนาไทย แต่งดีหังคนิทาน คำนานเรื่องพระพุท
 ธิหังค และพระพรหมราชาปัญญา ชาวสุโขทัยแต่ง
 รัตนพิมพวงศ์ คือเรื่องพระแก้วมรกต นี่เป็น
 หนังสือโบราณที่เรานับถือ เล่าเรียนกันมาเป็นภาษา

บาด แต่เคยვნแปลเป็นภาษาไทยแล้ว ผู้ไม่รู้
 ภาษาบาดก็หาฉบับแปลเป็นภาษาไทยอ่านได้ มา
 ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า
 กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงนิพนธ์ตำราพระปาง
 ขนไว้ แล้วสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง พระบิษ
 มหาราช ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องตำนานพระพุทธรูป
 ราชเมืองพิษณุโลก นอกจากนั้นสมเด็จพระยา
 ดำรงราชานุภาพ ก็ได้ทรงพระนิพนธ์ไว้มากมาย
 หดายเต็ม แต่ที่ดำคณูกคือตำนานพระพุทธรูปดำคณู
 ว่าด้วยพระดำคณูต่าง ๆ ที่อยู่ในเมืองไทยทั้งหมด
 แล้วเต็มหลังที่สุดก็คือ ตำนาน พุทธเจดีย์ ดัยาม
 อย่างไรก็ตาม เรื่องหนังสือที่ใช้กันเป็นคู่มือมาแต่
 ก่อนหน้าหายากจริง ๆ แล้วผู้รวบรวมพระพุทธรูป
 ก็เรียกกันตามชอบใจว่า พระขอมบ้าง เขมร
 บ้าง อินเดียบ้าง เรียกกันไม่ถูกต้อง ตั้งแต่
 มีตำนานพุทธเจดีย์ดัยามแล้ว ก็เรียกกันถูกต้อง

^๕ชน เพราะฉะนั้นการเขียนเรื่องพระพุทธรูปจึงยาก
 อย่างที่ท่านผู้^๕ใหญ่ท่านว่าจริง ๆ ในบรรดาผู้ที่แต่ง
 หนังสือเรื่องพระพุทธรูป เพื่อให้การศึกษา สดวก
^๕ชนนั้น นับได้ว่าสมเด็จพระพุฒาจารย์เจ้าหลวงได้ทรงทำ
 งานสำคัญยิ่งกว่าการแต่ง หนังสือในการศึกษา พระ
 พุทธรูป คือเมื่อได้ทรงสถาปนาวัดนาคเป็นพระอาราม
^๕หลวงชนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๒ ในเวลาที่สร้างพระ
 ระเบียงเสร็จแล้ว โปรดให้จัดตั้งพระพุทธรูปสมัย
 ต่างๆที่แสวงหาได้ทั้งในเมืองไทยและจากต่างประเทศ
^๕เป็นพิพิธภัณฑ์พระพุทธรูปชน ที่จริงก็เป็นพระราช
 ประสงค์ที่สืบมาแต่ครั้งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอด
 ฟ้าจุฬาโลก คือเมื่อสร้างโบสถ์วิหารเสร็จแล้ว ก็มี
 วิหารคดสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปต่างๆ อย่าง
 ที่วัดโพธิ์ หรือวัดมหาธาตุ ซึ่งกรมพระราชวัง
 บวร ๗ ทรงสร้าง แต่พระในวิหารคดวัดโพชนั้น
 ที่จริงเป็นพระโบราณนำมาจากเมืองเหนือในรัชกาล

ที่ ๑ แต่ถ้าวังค์ใดขนาดย่อมไปไม่เท่ากัน ก็พอ
 ปูนและตงรักปิดทองให้เท่ากัน การทำเช่นนั้นเป็น
 การถบรอยฝีมือช่างโบราณ ไม่ผิดจากแก่การศึกษ
 เพราะฉะนั้นในวิหารคตวัดโพธิ์ เราจึงเห็นเป็นพระ
 ปูนปั้นสมัยรัตนโกสินทร์ทั้งนั้น แต่ที่จริงเป็นพระ
 โดหะ เป็นพระหล่อ ที่เอามาจาก หอเมืองทงนพ
 แต่เอามาตงรักปิดทองเสียใหม่ เมื่อสมเด็จพระ
 พุทธเจ้าหลวงทรงสถาปนาวัดเบญจมบพิตร ทรง
 ประทานจะให้วัดพิเศษ ให้เป็นสถานที่สำหรับศึกษา
 จริง ๆ จึงใช้พระชัด คือว่าไม่ตงรักปิดทอง
 นอกที่จริงพระชัดก็ไม่ต้องตงรักปิดทอง เพราะงาม
 อยู่แล้ว แต่ก็ลำบากเหมือนกัน ถ้าช่างที่ไม่เป็น
 ก็ชัดให้เสียหายได้ เช่นพระพักตร์กว้าง ๆ ถูกล
 ชัดเสียคางแหลมหรือคางหักไป บางทีไม่มีไร
 พระศกเลย ก็ชัดเสียจนเกิดมีไรพระศก เช่น
 ทำให้เป็นการถบร่องรอยที่จะศึกษาดลักษณะของพระ

จำเป็นอย่างไร เพราะฉะนั้นไม่ขัดดีกว่า ความ
 จริ่งพระ สัมมยหนึ่ง ๆ เขาทำ ต่างกัน เป็นที่ ตั้งเกิดได้
 อย่างไรก็ตาม ในพิพธิภณทัพระพุทธรูปของสมเด็จพระ
 พระพุทธเจ้าหลวง มีพระพุทธรูปต่าง ๆ มากมายในโลก
 เช่นอย่างพระผอมมน คือบพระสัมมยคณชาวราชู
 แลวก็สัมมยอมรวดี คือบพระดังกวเกาทำด้วยหินขาว
 จีวรเป็นรูป อยู่ทพระระเบียงด้านตะวันตกข้างนอก
 ของคหฬง อีกองค์หนึ่งเป็นโลหะ หล่อขยายจากพระ
 อมรวดี ของสมเด็จพระ กรม พระยา ดำรงราชานุภาพ ซึ่ง
 อยู่ใน พิพธิภณทัสถาน ๆ ดังไว้ข้าง ๆ พระผอมมน
 แลวถึงสัมมยคุปตะหล่อขยายจากองค์จริงในพิพธิภณทั
 สถาน ๆ ดังไว้ในพระระเบียงด้านเหนือสุด ข้างตะวันออก
 นอก ทนทวารวัดกมอยู่ทพระระเบียงข้างนอกด้าน
 ใต้ของคหฬง มุมตะวันตกของคหฬงทำด้วยหินเขียว
 ข้างในก็มีพระนั่งสัมมยทวารวัด แต่ไม่ใช่ของเดิม
 เป็นของ ทหล่อ ขยาย วนจากองค์เดิม ๆ ของสมเด็จพระ

กรมพระยา คารัง ราชา นุภาพ ซึ่ง อยู่ใน พิพิธ ภณ ฑ
 สัมมัย ศัร วช ยก นของคทหนง อยู่ทศาดาหม่อมเฉอย คือ
 ศาดาลหงช้างซ้ายมอหน้าพระอุโบสถ แต่เคยวน
 ไม่ม เพราะย้ายไปไว้ในพิพิธภณ ฑสถาน ๆ เมื่อ
 คณรัชชกาลที่ ๗ คือจาก สัมมัย ศัร วช ยก มา สัมมัย ตพบุร
 มหตายองค ึ่งคทอยู่ ในจรนำหงพระอุโบสถณ
 กไช คือจากตพบุรกรมเชียงแค้น มีมากมาย
 หตายองคในพระระเบียง จากเชียงแค้นถึงสุโขทัย
 อย่างพระธาดาคุณ เป็นคไหญ่งามที่สุด คือจาก
 สุโขทัยกมอยุธยา พทงอยุธยาชนแรก คือ สัมมัย
 อทอง แตะอยุธยาชนหง คืออยุธยาธรรมดา
 ทนนอกจากพระทพบในเมืองไทย แตะพระทเป็น
 คณตระกูลมาจากอนเคยแฉว กมพระทมาจากต่าง
 ประเทศอก เช่นอย่างพระญป็น พระจัน พระ
 พระมา กมอยู่ในอย่างครบครน เพราะฉะนนพพช
 ภณ ฑ พระพุทธรูปของ สัมมัย เดจ พระพุทธรเจ้าหลวงจิง

ให้ประโยชน์ได้อย่างจริง ๆ แก่ผู้ ที่ ตั้งใจ ศึกษาเล่า
เรียนเรื่องลักษณะของพระพุทธรูปโบราณ ก็ถือว่า
พระพุทธรูปโบราณนั้นเราจะเรียนเพียงคนปรีด คอ
เพียงแต่อ่านตำราเท่านั้นไม่พอ ต้องถึงคนปฏิบัติ
คือพิจารณารูปลักษณะกันจริง ๆ อย่างท่านที่
มีพพรภณท์พระพุทธรูปทุกคน ท่านต้องสนใจต้อง
ดูว่าเป็นสมัยไหน มีลักษณะอะไรเป็นเครื่องสังเกต
แต่ละอย่างมีลักษณะหลาย ๆ สมัยผสมกัน ก็เป็น
ปัญหาให้ถกเถียงกันสนุกมาก

ข้าพเจ้าก็ถามท่าน กเพอแต่ตั้งให้เห็นว่า พระ
พุทธรูปของเราเป็นเรื่องที่น่า ศึกษา เราซึ่งเป็น
พุทธมามกะชนคนนับถือพุทธศาสนา ควรจะได้ศึกษา
เรื่องพระพุทธรูปกันอย่างพอสมควร เพื่อให้รู้เรื่อง
ราวของพระพุทธรูปไว้อย่าง แต่ทว่าโดยมากไม่มีใคร
จะเอาใจได้กัน ถ้ามีคนต่างชาติเขามาถาม เรา

จะตอบให้เขาทราบก็ตอบไม่ใคร่จะได้ แม้ในหมู่นัก
ศึกษา เองก็ไม่ใคร่มี คนรู้ เพราะ ฉะนั้นในการท
พุทธสมาคม แห่ง ประเทศไทย จัดให้มีการ ประ กวด
พระพุทธรูปชนกดี ดมเด็จพระพุทธรเจ้าหลวงทรง
จัดพพชภณัท พระพุทธรูปชน ตงเกือบ ๕๐ ปีมาแล้ว
กดี ได้ทำให้คนทมาดูมาชมเป็นทสนใจแล้วหันมา
เลาเรียนตกษณะพระพุทธรูปกนชน แม้จะไม่มาก
กยงเป็นท ถูกตอง กับพระราช ประสงค์แต่ละกกับจุด
ประสงค์ของพุทธสมาคม และงานวัดทจัดให้มีการ
ประกวดชนในครงน

ข้าพเจ้าจากถาวนอกเรื่องไปตงนาน
มากแล้วเรื่องพระพุทธรูปโบราณต่อไป

เรื่องพระพุทธรูปโบราณนั้น เราได้ศึกษากัน
จากหนังสือเล่มหนึ่ง เรียกว่า “หนังสือตำนาน
พระเกษมจันทน์” หนังสือเล่มนั้นกล่าวความว่า ใน
พระราชดำริสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ของเรา เดิม

ไปจำพรรษา บนดาวดึงส์ เพื่อโปรด พระพุทธ มารดา
 นน พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงคิดถึงพระพุทธเจ้า
 มาก เพราะว่าได้เคยทรงเฝ้าอยู่บ่อยๆ จึงโปรด
 ให้ช้าง เอาไม้แก่น จันทน์ มา ทำ พระ พุทธรูป ขึ้นไว้
 ถัดการะบูชาจนกว่าจะออกพรรษาแล้ว พระพุทธเจ้า
 จะเสด็จกลับมา ครั้นออกพรรษาแล้ว พระ
 พุทธเจ้าก็เสด็จกลับมา เสด็จมาที่เมืองโกศล ด้วย
 อานาจพุทธานุภาพ พระแก่นจันทน์นั้นลอยเลื่อน
 ออกไปจากพุทธอาสน์ แล้วพระพุทธเจ้าได้ตรัสสั่ง
 ให้เก็บพระพุทธรูปองค์นี้ไว้ หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือ
 ทศกถาจารย์จะแสดงว่า พระพุทธรูปนั้นเกิดมาจาก
 แดกรังพุทธกาตและเป็นพระบรมพุทธานุญาต เรา
 เชื่อกันมาอย่างนี้เป็นเวลายาวนานแล้ว และเชื่อว่าพระ
 พุทธรูปนั้นเหมือนกับพระพุทธเจ้า เพราะเหตุว่า
 สว่างจากพระพุทธองค์จริง ๆ แต่ว่าความจริงหา
 เป็นเช่นนั้นไม่ เพราะว่าต่อมาเขาได้ตรวจวัดดู

ชักนํ้าเนื่องใน พระพุทธรูป คำนํ้าหนักเป็น การใหญ่ใน
 อินเดีย ไปได้ความว่า ในครั้งพุทธรูปเกิดไม่เคย
 มีพระพุทธรูป แม้นดวงพุทธรูปเกิดมาแล้วเกือบ ๕๐๐
 ปีก็ยังไม่พบพระพุทธรูป บรรดาวิคฤหัสถ์ซึ่งพระ
 เจ้าวโศกมหาราชพุทธรูปคํานํ้าหนักของคํานํ้าคํานํ้ายังได้
 ทรงสร้างชนไว้ทุกแห่งก็ไม่พบพระพุทธรูป อนึ่งจริง
 นน พระเจ้าโศกมหาราชทรงกระทำการทุก ๆ
 อย่างตลอดว่าเป็นบุญกุศลในพระพุทธรูปคํานํ้า นน
 แต่ถึงคายนาศาสนาพระธรรมวินัย ดังพระดังมีไปประกาศ
 พุทธรูปคํานํ้าในนานาประเทศ ดังสร้างรูปเจดีย์แปด
 หมื่นสี่พัน เกือบจะทั่วทุกแห่งในอินเดีย ดังพระ
 ชาติไปบรรจุในทิศต่าง ๆ แต่ว่าสถูปที่สำคัญที่สุด
 ก็คือ สถูปเจดีย์ที่เมืองลุมพินี ซึ่งพระเจ้าอโศก
 ทรงสร้างชนตงแต่ครั้งยังเป็นลูกหลวง ทอญคพระ
 สถูปนั้น จำหัดกถาเรื่องราวของพุทธรูปประวัติ แต่ไม่
 มีปรากฏความพระพุทธรูปอยู่เลย ทงนเพราะถอยกนมา

ในอินเดียหลายพันปีแล้วว่า ไม่ควรสร้างรูปเคารพ
 กัน เพราะฉะนั้นตรงใดที่จะให้เข้าใจเป็นรูปพระ
 พุทธเจ้า เขาสร้างรูปอื่นแทน คือรูปเปรียญ
 เช่น ตอนเสด็จออกทรงผนวชก็ทำรูปม้ามีอาณเบต
 ไม่มีคนขี่ หรือบางทีทำเป็นรอยพระบาท ตอน
 ครั้นทำเป็นบดลงก็มีโพธิพฤกษ์ ตอนนิพพาน
 เขาทำเป็นรูปสถูป

ต่อมาเมื่อถึงราชวงศ์สุ่งกระได้ครองประเทศ
 อินเดีย ก็ได้ซ่อมพระสถูปองค์นี้เป็นการใหญ่ แต่
 ก็ยังไม่ทำพระพุทธรูปอีกเหมือนกัน ตรงไหนที่จะ
 เป็นพระพุทธรูป ก็สร้างสิ่งอื่นแทนทุกแห่ง จน
 กระทั่งต่อมาในชั้นหลัง เขาจึงได้พบพระพุทธรูป
 ในเมืองคันธาระ เป็นฝีมือช่างกรีกทำขึ้น ไม่ใช่
 ฝีมืออินเดีย ไม่ใช่ความคิดของชาวอินเดีย ทงนี้
 เพราะเหตุผลที่กล่าวแล้ว คือชาวอินเดียมีข้อห้าม
 ประจำชาติอยู่ พระพุทธรูปเป็นความคิดของชนชาติ

อนทมนบถอพระพุทธเจ้าค้ำนาแควคดทาจน ปรากฏ
ตามประวัติคำสัตรีของอินเตยว่า เมื่อราว พ.ศ.
๒๐๐ เศษ พระเจ้าอเดกซานเดอร์มหาราชแห่งแคว้น
มิดโดเนียในประเทศกรีก ได้กรีธาพลพยุหเสนา
ไปรบบ้านน้อยเมืองใหญ่ ตึงแต่ยุโรปจนกระทั่งถึง
อินเตยทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ที่เรียกว่าแคว้น
ปัญจาปในเวदानเป็นที่สุด พระเจ้าอเดกซานเดอร์
มหาราชได้เมืองอินเตยแต่ทอนนนแดง แล้วจึงกลับ
ต่อมาไม่ช้าก็สิ้นพระชนม์ พวกแม่ทัพนายกองตัว
สำคัญต่างก็ตั้งตัวขึ้นเป็นกษัตริย์ แยกกันครอบ
ครองดินแดนต่าง ๆ ที่เป็นราชอาณาจักรของพระเจ้า
อเดกซานเดอร์มหาราช เมืองคันทาระคอบประเทศ
อาฟฆานิสถานเวदान และแคว้นปัญจาปมีเมือง
บักเตรียเป็นต้นตกแก่แม่ทัพคนหนึ่งตั้งตัวขึ้นเป็นใหญ่
ต่อมาเจ้าเมือง บักเตรียได้ทำสงครามกับพระเจ้า
จันทรคุปต์ พระอัยยกาของพระเจ้าอโศกมหาราช

(พระเจ้าจันทร์คุปต์เป็นพระราชบิดาของพระเจ้า
 พันทุมสาร และพระเจ้าพันทุมสารเป็นพระราชบิดา
 ของพระเจ้าอโศกมหาราช) ฝ่ายแพแก่พระเจ้า
 จันทร์คุปต์ ดินแดนตอนนั้นจึงตกแก่คนเดียว ต่อมา
 ถึงสมัยพระเจ้าอโศก เป็นรัชกาลที่ ๓ ในราชวงศ์
 เมารยะ พระองค์ได้ตั้งสมณทูตไปแผ่พระพุทธ
 ศาสนาในเมืองคันธาระ และสร้างสถูปบรรจุพระ
 บรมธาตุด้วย (เดียนกียังปรากฏอยู่ ชื่อว่า
 “ธรรมราชิกสถูป”) ซึ่งต่อมาได้มีการซ่อมกัน
 อีกหลายคราว แต่เมื่อ เซอร์จอห์น มาแซด อธิบดี
 กรมตรวจของโบราณของอินเดียทำการขุดค้นเมื่อปี
 ค.ศ. ๑๘๓๔—๑๘๓๕ ได้พบพระบรมธาตุในเจดีย์
 โบราณ ซึ่งมีจารึกบอกไว้ว่า “พระเจ้าธรรมราชา
 ธิราชเป็นผู้สร้าง” ซึ่งสันนิษฐานกันว่าเป็นพระ
 เจ้าอโศกมหาราช และพระธาตุของคนคือพระธาตุ
 ที่รัฐบาลอินเดียได้มอบให้แก่คณะทูตไทยของเราที่ไป

เจริญสัณทวไมครเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ และรัฐบาล
 เราได้นำมาบรรจุไว้ที่พระสถูปเจดีย์วัดพระศรีมหา
 ธาตุ บางเขน นับเป็นหลักฐานว่า พุทธศาสนาได้ไป
 ถึงคนชวาระครองพระเจ้าอโศกจริง จึงมีพระบรม
 ธาตุปรากฏอยู่ในพระเจดีย์นั้น เมื่อสิ้นรัชสมัย
 พระเจ้าอโศกมหาราชแล้ว ผู้รับรัชทายาทต่อมาไม่
 เข้มแข็งเหมือนพระเจ้าอโศกมหาราช อาณาจักร
 ของพระเจ้าอโศกมหาราชก็ตกเป็นของราชวงศ์ตุงคะ
 ราชวงศ์ตุงคะปกครองมาไม่เท่าไร พวกกรีกก็ยก
 ดงมามาก เกิดรบกัน พวกราชวงศ์ตุงคะแพ้ พวก
 กรีกก็แผ่อาณาเข้ามาในคันธาระและในแคว้นปัญจาบ
 ดึงแต่ก่อน แล้วตั้งคนชวารัฐและแคว้นปัญจาบขึ้น
 เป็นเอกราชหลายเมือง มีพระเจ้าแผ่นดินกรีก
 ปกครองต่อ ๆ กันมาจนถึง พ.ศ. ๓๖๕ จึงถึง
 สมัยพระยามิตนท ๆ เป็นฝรั่งชาติกรีกปนอินเดีย
 ไม่ใช่อินเดียแท้ พระยามิตนทแผ่อาณามาทาง

ได้จนถึงมคธราช แต่ว่าพระองค์ยังถือศาสนาเดิม
 คือศาสนาที่ถือกันมาตามประเพณี ของชนชาติกรีก
 อย่างแต่ก่อน แต่ประชาชนพลเมืองของเมืองคิน
 ชาระนั้น คงถือพุทธศาสนามากเหมือนกับทุก ๆ
 แห่งที่พระเจ้าอโศกมหาราชแผ่พระพุทธศาสนาเข้าไป
 จนหนึ่ง พระยามิตนท องคมนตรี ได้พบกับ พระนาคเสน
 ได้สนทนาธรรมกับพระนาคเสนหลายครั้งหลายคราว
 ด้วยความสามารถใน การให้ อรรถาธิบาย ของ พระ
 นาคเสน เห็นที่พระยามิตนทจะเลื่อมใสในพุทธศาสนา
 และได้กระทำการ อันยิ่งใหญ่ ที่สุด สำหรับ พวกเราที่
 ควรจะได้ ดำเนินถึงบุญคุณของพระยามิตนท คือได้
 ทรงคิดสร้างพระพุทธรูปขึ้น ทรงนึกเพราะเหตุว่า
 ชาวกรีกนั้นเขาไม่ห้ามการสร้างรูปเคารพ เขามีรูป
 เคารพเป็นประจำศาสนาอยู่ เพราะฉะนั้นเมื่อเขา
 มานับถือพระพุทธศาสนา เขาก็คิดสร้างพระพุทธรูป
 ขึ้น แทนที่จะบูชารูปเปรี้ยบเกลี้ยง เพราะเห็นว่าไม่

สมเด็จพระพุทธรูปจึงเกิดขึ้นด้วยประการ
 หนึ่ง คือในระหว่าง พ.ศ. ๓๖๕ ถึง พ.ศ. ๓๘๓
 อันเป็นรัชสมัยของพระยามหินทร

พระพุทธรูปทรงพระยามหินทร เรียกกันว่า
 พระคันธาระ ที่จริงเราไม่รู้ว่า พระพุทธรูปทรงพระ
 ยามหินทรแตกต่างกับพระคันธาระอย่างที่เราเห็นอยู่ทุก
 วันอย่างไร จะเป็นอย่างเดียวกันหรืออย่างไรก็
 ไม่แน่ แต่นักปราชญ์ฝ่ายโบราณคดี ท่านหนึ่งชี้ฐาน
 ว่าพระพุทธรูปที่แพร่หลายไปนั้น น่ากลัวจะไม่ใช่
 พระสมัยของพระยามหินทร เพราะว่าพระยามหินทร
 มีเวลาครองราชสมบัติเพียง ๑๘ ปีเท่านั้น เห็นจะ
 เป็นพระพุทธรูปสมัยพระเจ้ากนิษฐาธิราชเจ้า
 ประเวศศาสตร์ต่อไป คือว่าพอสิ้นพระยามหินทรแล้ว
 ก็ไม่มีรัชทายาทที่ตามารับปกครอง ราชวงศ์พระ
 ยามหินทรครองคันธาระอยู่ถึง ๕๐ ปี ก็เลยเมือง
 แก่พวกคฤหัสถ์ ซึ่งยกมาจากกถาทางทวิปาชาเขย พวก

ตักรครองคันธาระอยู่ไม่เท่าไร ก็เสียเมืองแก่พวก
 กุฎาณะ ซึ่งยกดงมาจากชายแดนตอนตะวันตกเฉียง
 ใต้ของประเทศจีน ในพวกกุฎาณะมีคนสำคัญชน
 คนหนึ่ง คือพระเจ้ากนิษกะได้มีอำนาจแผ่เข้ามาใน
 อินเดียจนถึงเมืองมคธราชในมัธยมประเทศ และ
 ก็ได้ขับกบพุทธศาสนาและได้บำเพ็ญพระราชกรณีย
 อย่างที่พระเจ้าอโศกเคยทรงกระทำทุกอย่าง เช่น
 สังคายนาพระธรรมวินัย ตั้งพระสงฆ์ไปเผยแผ่
 พุทธศาสนาในต่างประเทศ และทำการขังคัมภีร์
 พระยามติบททำให้แพร่หลายยิ่งขึ้น คือว่า สร้าง
 พระพุทธรูปเป็นการใหญ่ พระพุทธรูปแบบนี้ได้แพร่
 ไปตามเมืองต่าง ๆ ที่เคยขับกบพุทธศาสนาอยู่แต่
 เป็นต้นว่า แผ่ไปถึงเมืองมธรา แผ่ไปถึงเมือง
 อมราวดี แผ่ไปถึงเมืองลังกา แต่ว่าพระพุทธรูป
 คันธาระนั้นเป็นความเห็นมีเชื่อกความคิดทางต่าง ฝรั่ง
 ฝรั่งเห็นงามอย่างไร เขาก็ทำอย่างนั้น อาศัย

ทีเดียว แต่เพียง เป็น หลักฐาน ทาง ประวัติศาสตร์
 กล่าวคือ พระพุทธเจ้าทรงครองผ้าอย่างไร พระ
 พุทธเจ้าเป็นกษัตริย์ ชรามดา กษัตริย์ก็ต้องมีเครื่อง
 ทรงพระเศียร จึงทำพระพุทธรูปให้มีพระเกตุ
 มาดา พระพุทธรูปจึงมีเกตุมาดาด้วยประการฉะ
 นี้ ไม่ใช่ว่า พระพุทธเจ้ามีพระเศียรโป่งขึ้นมาดั่งนั้น อัน
 เป็นของผิดธรรมชาติ ความจริงเรื่องพระเกตุมาดา
 น ช่างผู้คิดขึ้นครั้งแรกเขาคิดผิดจนช่างขึ้นหลังไม่ได้—
 มารดจะแก้ไขได้ เรื่องพระเกตุมาดาเป็นเรื่องท
 พิจารณากันมากในสมัยรัชกาลที่ ๔ แต่จะเอาไว้
 กล่าวในตอนหลัง ปัญหาในเรื่องนมศาสตร์จารย์
 ผู้หนึ่ง ชื่อ พุเช เป็นชาวฝรั่งเศส ได้อธิบายว่า
 ทต้องมพระเกตุมาดากเพราะเหตุว่า ต้องการจะ
 ให้คนที่ได้เห็นรูปเข้าใจได้ว่าเป็นพระพุทธเจ้า ถ้า
 หากว่าพระพุทธรูปมีเศียรเหมือนพระธำมชกรรมดา
 และเมื่อพระพุทธรูปอยู่ปนกับรูปธำมชมากมายทำไมจะ

หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก
จันทบุรี

๒๕

รู้ว่าองค์ไหนเป็นรูปพระสาวก องค์ไหน เป็น รูป พระ
พุทธรเจ้า เขาต้องการจะให้พระพุทธรูปต่างกับรูป
พระสาวก เขาจึงได้ใส่พระเกตุมาตาให้เป็นทหมาย
เครื่องสังเกตุ โดยอาศัยหลักที่ว่าพระพุทธรเจ้าเป็น
ชาติกษัตริย์ ด้วยเหตุนั้นพระพุทธรูปจึงมีเกตุมาตาชน
แต่เกตุมาตาของ กรีก เป็น มวย ผม ชมวด มุ่น ชน มา
เป็นแบบของกรีกทำชน จวรทกรีกทำเป็นจวรรว ๆ
แต่ปางดำริชของกรีกทำเป็นดำริเพชร อย่าง เดียว
ไม่มีดำริราบ นี่แสดงว่าความคิดในการสร้างพระ
พุทธรูปนั้น เป็นความคิดของกรีก ส่วนชาวอินเดีย
นั้น เขามีตำราเรียกว่า ตำรามหาปุริสลักษณะ
คำศัพท์ คือตำราว่าด้วยคนสำคัญ มีคำอธิบาย
ลักษณะของคนสำคัญไว้ เช่นว่าเห็นพระศักเป็นชมวด
กันหอย เมื่ออินเดียรับความคิดในการทให้มรูป
เคารพจนอย่างจริงจัง เขาก็เปลี่ยนแปดงหลายอย่าง
เช่นอย่างว่า เห็นพระศัก เขาทำเป็นเห็นชมวดตาม

คารามหาปรีดิ์ลักษณะศาสตร์ หน้าซึ่งเดิมเหมือนรูป
 ฝรั่งเขาถึงไม่ชอบ ก็เปลี่ยนเป็นหน้าแขก คือทำให้หน้า
 เป็นชาวอินเดีย เช่นพระพุทธรูปที่เมืองมอรวา พระ
 พุทธรูปที่เมืองอมรวดี เป็นต้น และจิตรซึ่งเป็นรูป
 ทางอินเดียเห็นว่าไม่งาม มองดูไม่เห็นรูปสัณฐาน
 อันแท้จริงของร่างกาย เขาต้องการจะวาดร่างกาย
 ว่าพระพุทธรูปเจ้ามีพระลักษณะรูปร่างดงามอย่างไร เขาจึง
 ทำเป็นจิตรบาง ๆ เป็นสังเขปเพื่อให้วาดร่างกายได้
 เทวรูปของอินเดียเขาถากถากกันอย่างนั้น เพราะฉะนั้น
 ในตอนนั้นจึงเปลี่ยนสมัยมาเป็นสมัยคุปตะ คือว่า จาก
 คุนชาละแลกละเป็นอมรวดี ซึ่งจิตรยังเป็นกรกอยู่
 คือยังเป็นรูปอยู่ แต่มาถึงสมัยราชวงศ์คุปตะ เขา
 ไม่ชอบจิตรรูป จึงทำพระพุทธรูปเหมือนนครของจิตร
 บาง ๆ ให้เห็นสัณฐานของร่างกาย พระพุทธรูปของ
 กรกนั้น แม้แต่ช่างกรกอินเดียจะสร้างก็จริง แต่ว่า
 อนุโลมตามคำราของอินเดีย หาดาย อย่าง เหมือนกัน

เช่นอย่างว่า อุนนา โดมา ฌมุกนุตเร ทำ
 อุนนาโดมไว้ในระหว่างพระโขนง อุนหีสสีโส พระ
 เคียรเหมื่อนทรงอุนหัด คือทำให้มีพระเกตุมาตา
 ชน นกทำตามคำราชของอินเดียนเอง

เมื่อเริ่มสมัยคุปตะ เป็นสมัยที่อินเดียนมี
 ความเจริญรุ่งเรืองมาก ฝรั่งเรียกว่า "Golden Age"
 เพราะมีพระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่งในราชวงศ์ ทรงพระ
 นามว่า พระเจ้าจันทรคุปต ๒ เป็นกษัตริย์ที่มี
 อานุภาพมาก และเป็นองค์เดียวกับที่ในนิยายของ
 อินเดียนเรียกว่า "พระเจ้าวิกรมาทิพย์" ในรัชสมัย
 ของพระมหากษัตริย์องค์นี้ เป็นสมัยที่กระเดื่อง
 เดื่องรือทางศิลปวิทยา มีกวีเอกถึง ๘ คน ซึ่ง
 เรียกว่านอวรัตนกวี มีศิลปกรรมเกิดขึ้นมากมาย
 ตามถาต่าง ๆ ก็ได้มีการสร้างพระพุทธรูปกันขึ้นไว
 มากหลาย สมัยนี้เองที่ได้ออกกาชุนดะ นอก
 จากนั้น ยังมีพระพุทธรูปที่มีทงชาย จวรข้างเดียว

และมีชายจ้าว ๒ ข้าง เป็นปางประธานพร ปาง
 ประธานอภัย ปางปฐมเทศนา ซึ่งเหมือนกับ
 พระพุทธรูป ที่เราเรียกว่า สมัยทวารวดี ในเมืองของ
 เรา ทงนิกเพราะพระพุทธรูปแบบนั้นเข้ามาเจริญ
 แพร่หลายอยู่มากในประเทศไทยที่เรียกว่า สมัยทวาร
 วดี นั่นเอง และทเชือกนั้นก็นอนนว่าสมัยนั้นเป็น
 สมัยแรกทีเดียวที่พระพุทธรูปมาถึงเมืองเรา ตาม
 หนังสือตำนานพุทธเจดีย์สยาม ของสมเด็จพระ
 พระยาดำรงราชานุภาพ แม้จะถอและเข้าใจกัน
 อย่างนั้นจริงอยู่ แต่จริงสมัยอมรวดีพบอยู่
 ในเมืองไทยเราก็คงหลายแห่ง ของคหฬพบทเมือง
 พงคก ของคหฬพบทเมืองโคราช พบที่เมือง
 นครปฐมก็มีหลายองค์ ที่เป็นพระพิมพ์ในพิพช
 ภัณฑ์สถานแห่งชาตินั้นถึง ๑๖ องค์ ข้าพเจ้าได้เคย
 ทูลถามสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ว่าพระ
 อมรวดีนั้นจะได้มาถึงประเทศไทย และคงจะได้มี

การสร้างกันในประเทศไทยแล้ว เพราะเหตุที่
 ฝีมือ พนมเมือง อยู่หลายองค์ เช่นอย่างองค์ของ
 พระศุภการโกวิท เป็นต้น เป็นแบบอมรวอดแท้ ๆ
 ข้าพเจ้าเคยถวายสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ
 ทอดพระเนตรกพอพระทัย แต่ก็ไม่ทรงรับรอง เป็น
 แต่ตรัสว่าได้พบมากพอใช้ ที่แรกข้าพเจ้าก็เชื่
 ตามท่านผู้ใหญ่มาก่อน ๆ ว่า แม้เป็นแบบพระอมรวอด
 ก็จริง แต่เป็นด้าย ทวารวัดทำตามแบบอมรวอด
 ต่อมาข้าพเจ้าหาทคนหนึ่งเป็นชาวฝรั่งเศส เป็นรอง
 ภัณฑารักษ์ พพร ภัณฑ กิเมต ใน ประเทศ ฝรั่งเศส
 เขามาเมืองไทย ข้าพเจ้าพาไปดู ของโบราณที่
 นครปฐม เขาเห็นพระอมรวอดเขา เขากล่าวว่าเรา
 จัดเป็นด้ายอะไร ข้าพเจ้าบอกว่าเป็นด้ายทวารวัด
 ทำตามแบบอมรวอด เขาก็บอกว่าไม่ใช่เช่นนั้น เป็น
 อมรวอดจริง ๆ เพราะฉะนั้นควรเข้าใจเสียใหม่

ข้าพเจ้าสนใจมากอยู่แล้ว ก็พาเขามาดูพระอมรวัด
 ในพิพิธภัณฑสถาน ฯ คือ ๒ องค์ ที่โคกพนมดงรักและ
 ที่โคราช กับพระพิมพ์อีก ๑๖ องค์ เขาบอกว่า
 เป็นพระอมรวัดทั้งหมด และควรเชื่อถือได้ทีเดียวว่า
 พระอมรวัดได้มาถึงประเทศไทย และได้มีการทำ
 กันในประเทศไทยเป็นแน่ เพราะฉะนั้นในตำรา
 หดง ฯ ข้าพเจ้าแต่งหนังสือหรือตำนานพระพุทธรูป
 ก็เติมอมรวัดลงไปอีกด้วย ทั้งนี้ด้วยผลแห่งการ
 ตรวจสอบดังได้เล่ามา

ต่อมาจากสมัยอมรวัดกคอสัณคุปตะ ได้มา
 ถึงประเทศไทยในสมัยที่ อาณาจักรทวารวดีรุ่งเรือง
 ซึ่งเราเรียกกันว่า พระสมัยทวารวดีกันอยู่จนทุก
 วันนี้ คำว่า "ทวารวดี" เป็นชื่ออาณาจักร ปรา
 กฏในจดหมายเหตุจันว่า ตั้งอยู่ระหว่างเมืองพระม
 กับเขมร ได้รับอารยธรรมจากอินเดีย ผลของ
 การตรวจค้นทำให้เราพบพระพุทธรูปอันเป็นอิทธิพล

ของอินเดียมามากเหลือเกิน ในจังหวัดนครปฐม
 และจังหวัดใกล้เคียง ปรากฏว่าเป็นพระพุทธรูป
 สัมยคุปตะทงหน เช่นพระที่เรียกกันว่าพระยากง
 และพระยาพาน พระประธานในโบสถ์วัดใหญ่
 จังหวัดนครปฐม และพระท่อน ๆ อีกมาก ทนาย
 คงประกวดพนกมพระทวารวัดหลายองค์ พระทวาร
 วัดใน เมืองเรา ก็คือ พระแบบอินเดีย สัมย ราชวงศ์
 คุปตะนั่นเอง แต่ว่าเป็นของทำใน บางองค์ก็
 ทำดเหมือนกับพระพุทธรูปที่ทำในอินเดียก็มี ว่า
 กันว่าเป็นมอชนอาจารย์ทำ หรือ อาจจะเป็น
 มอชางชาวคนเดียวกะเข้ามาอยู่ในท่าเองก็ได้ เพราะ
 เหตุว่า ในเวลานั้น เป็นที่เชื่อได้ว่ามีชาวอินเดีย
 เข้ามา เป็นครูบาอาจารย์อยู่เป็นอันมาก ต่อมา
 ชาวบ้านทำเองฝีมือก็ไม่ถึงขนาด เราจึงแบ่งพระ
 สัมยทวารวัดออกเป็น ๒ ชั้น คือชั้นที่เหมือนกับพระ
 สัมยคุปตะชั้นหนึ่ง ซึ่งเข้าใจว่าเป็นฝีมือของอาจารย์

หรือมีคณะนพการีอื่นใดเขาเอง และผมขอช่างพน
เมืองออกชนหนึ่ง ซึ่งท่านทเป็นนักรบรอมพระผู้

ต้นใจจะดูออกทุกคน

ท่านดำหรับการศึกษ การศึกษานนเราก็ดู
จากของใหญ่ ๆ กับททำเป็นหลักเป็นประธานของ
สมัยทว่าน เช่นอย่างว่า เราจะต้องรูปพระยาภ
พระยาพาน จำให้ได้ว่าทำดวงพระพักตร์อย่างไร
เดินพระศกอย่างไร พระหัตถ์อย่างไร ฝ่าอย่างไร
หรือหนึ่งอย่างไร ปางไหน วิธศึกษเรากศึกษ
อย่างนเอง คอว่าดูจากของใหญ่ ๆ เป็นตัวอย่าง
มาดุของเล็ก ๆ และเมื่อเราพบของเล็ก ๆ เห็นว่า
เหมือนกับแบบไหนทเราศึกษาเล่าเรียนมากเป็นอย่าง
นน เราต้องจำให้ได้ว่าองคนเป็นสมัยไหนและตง
อกตงใจดูว่าพระศกเป็นอย่างไร เกตุมาดาเป็น
อย่างไร รัชมีอย่างไร มีออย่างไร ฝ่าอย่างไร
พระบาทเป็นอย่างไร บัวอย่างไร อย่างนแล้วกมา

ตั้งเกิดองค์เล็ก ๆ ที่เราพบ เรากรูได้ เราต้อง
เรียนอย่างนี้ นกอดถึงคนปฏิบัติ

คือนอกจากนี้ ทวารวดี ก็มากอง สมัยศรีวิชัย
เป็นสมัยที่ ๒ เป็นสมัยของอาณาจักรศรีวิชัย
อาณาจักรศรีวิชัยมีราชธานีอยู่ในเกาะสุมาตรา ทาง
ทิศประจิม ของเมืองปาเลมบังในบัติน แล้วแผ่
วัฒนธรรมชนมายังแหลมมลายูของไทย คือเมือง
ตะกั่วป่า เมืองนครศรีธรรมราช เมืองไชยา
และเมืองเวียงสระ ในเมืองเหล่านี้ ได้พบของ
โบราณในพุทธศาสนา ทำตามอย่าง ที่พบในสุมาตรา
และในชวาเป็นอันมาก เป็นหลักฐานเพียงพอว่า
พุทธศาสนา ฝ่ายมหายานได้แผ่มาทางเมืองนี้ในสมัย
ศรีวิชัย พุทธศาสนา มหายานนี้เป็นของจำเป็น
เหมือนกันที่เราจะต้องทราบไว้ เพราะเหตุว่า
พระ ๒ สมัยที่เป็นพระมหายาน คือ สมัยศรีวิชัย กับ
สมัยลพบุรี เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องเดาถึง

ประวัตพระมหายานต์กเด็กน้อย คือว่ารูปพระใน
 คำสอนฝ่าย มหายาน เกิดขึ้นด้วยการ แข่งกันระหว่าง
 คำสอนพุทธกับคำสอนพราหมณ์ คำสอนพราหมณ์
 กับคำสอนพุทธชนคิดคล้ายกันมาก คือว่า สอน
 ให้เชื่อกรรมด้วยกันทั้งสองคำสอน แต่สอนอธิบาย
 ผลของกรรมต่างกัน คือพุทธคำสอนสอนให้ฟัง
 ตัวเองว่าเราทำดีได้ชั่วได้ชั่ว จะดีจะชั่วก็อยู่
 ที่ตัวของเราเอง คนอื่นนั้นเป็นแต่ผู้สนับสนุนเท่านั้น
 ถ้าเราไม่ดีเองแล้ว คนอื่นก็ไม่สนับสนุน ทงน
 เขาหลัก “อตุตา หิ อตุตโน นาโถ” ส่วนคำสอน
 พราหมณ์รุ่นหลังเขาสอนว่า การที่จะได้ดีได้ชั่ว ได้
 ความสุข หรือได้ความทุกข์นั้น แล้วแต่พระเป็นเจ้า
 คือถ้าเราบนิมานคำดกแล้วพระเป็นเจ้าให้เป็นทุกข์
 แล้ว พระองค์ก็ช่วยบรรเทาให้เราได้ดี ถ้าใคร
 ทำให้ไม่เป็นทุกข์ของพระเป็นเจ้า ๆ ก็ทำให้ได้
 ความทุกข์ พระพุทธ คำสอน สอนให้เชื่อ กรรม

ส่วนพระพุทธเจ้าเมื่อนพพานแล้วเกิดแต่พระธรรม
 เราก็มแต่พระธรรมเป็นเทพ พระธรรมไม่มีตัวมีคน
 คนที่โง่เขลาเบาปัญญาถ่อมองไม่เห็น จะเห็นได้ก็แต่
 คนฉลาดเท่านั้น แต่เพราะเหตุที่มีคนโง่มากกว่า
 คนฉลาด เพราะฉะนั้นผู้สอนศาสนาพราหมณ์รุ่น
 หดง ก็ชักจูง คนไปเข้า ศาสนา พราหมณ์ ได้มาก จน
 ศาสนาจารย์ ในทางพุทธศาสนาเห็นว่า จะเสียเปรียบ
 ทาง ศาสนา พราหมณ์ ก็คิด แก้ไข วิธี การใน
 พระศาสนาให้วิจิตรพิสดารออกไป เช่นแก้ไข
 หดงทถ่อว่า “เย จ อคิตา สมนุพุทธา เย จ พุทธา
 อนาคตา” แปลว่า “พระพุทธเจ้ามีมาแต่ในอดีต
 ในปัจจุบันก็มีอยู่ และจะมีในอนาคต” ดังนั้น พวก
 มหายานเขาชอบไปแต่งอธิบายใหม่ว่า พระ
 พุทธเจ้ามีอยู่ในทุก ๆ ไป แล้วยกแบ่งภูมิพระพุทธ
 เจ้าออกเป็น ๓ ชั้น คือ เป็นพระสัมมาสัมพุทธะเกิด
 พร้อมกันโลก เรียกว่าพระอาทิพุทธะ องค์หนึ่ง

และพระชยานพุทธะ เป็นพระพุทธรูปเจ้าเกิดชนด้วย
อำนาจ อานุภาพมาบัต ของพระอภิตพุทธะ อยู่บน

สวรรค์ชั้นพาวก & องค์ คือ ๓. พระไวโรหณะ

๔. พระอภิชัยภะ ๕. พระรัตนสัมภวะ ๖. พระอมิ

ตาทะ และ ๗. พระอโมชิตะ อีกชนหนึ่งเป็นพระ

มาณูพุทธะ คือพระพุทธรูปเจ้าตกลงมาตรัสในมนุษย

โลก พระพุทธรูปเจ้า ๒ พวกแรกไม่เคยลงมาจาก

สวรรค์ชั้นพาวก มีตถะมากแต่ชนก ๓ คือมาณูพุทธะ

เท้าน

นอกจากพระพุทธรูปเจ้าทั้ง ๓ ภูมิตั้ง กิ่งม

พระโพธิสัตว์ อีกมากมาย เป็นอุปบัติ ของพระ ชยาน

พุทธเจ้า แต่ที่ต่ำคณนหมอยุ & องค์ เรียกว่า

ชยานโพธิสัตว์ คือ ๑. พระสมันตะภักทรโพธิสัตว์

ผู้รักษาศาสนาของพระกกุณณะพุทธเจ้า ๒. จักร

ปาณโพธิสัตว์ ผู้รักษาศาสนา ของพระโกนาคม

พุทธเจ้า ๓. รัตนปาณโพธิสัตว์ ผู้รักษาศาสนา

ของพระกัณฐปพุทฺธเจ้า ๕. อวโธกิตเคศวร ผู้รักษา
 คำนวณของพระศรีธากยมนุโคตมพุทฺธเจ้า และ
 ๕. วิศวาณโพธิสัตว์ ซึ่งจะเป็นผู้รักษาคำนวณของ
 พระเมตไตรยอนาคตพุทฺธเจ้า ที่จริงนั้นพระ
 ของมหายานไม่ใช่อื่นใดเลย พระไวโรจนะก็คือ
 พระปางปฐมเทศน์นั่นเอง มานุษพุทฺธะ (พระพุทฺธ
 เจ้าของมนุษย์) ของพระไวโรจนะก็คือพระกกุณ्डิยะ
 องค์ที่ ๒ พระอภิชัยยะก็คือพระปางมารวิชัยนั่นเอง
 มานุษพุทฺธะ ของพระอภิชัยยะก็คือ พระโกนาคมน
 องค์ที่ ๓ พระรัตนัมภวะ ก็คือพระปางประทานพร
 นั่นเอง มานุษพุทฺธะของพระรัตนัมภวะก็คือพระ
 กัณฐป องค์ที่ ๔ พระอมิตาภะ ก็คือพระปางสมา
 ธิ์นั่นเอง มานุษพุทฺธะของพระอมิตาภะก็คือพระ
 โคตมพุทฺธเจ้า องค์ที่ ๕ พระโมหสิทธะก็คือ
 พระปางประทานอภัยนั่นเอง มานุษพุทฺธะของ
 พระโมหสิทธะก็คือพระเมตไตรยพุทฺธเจ้า ซึ่งจะ
 มาตรัสในอนาคต ที่จริงเขาเอาพระพุทฺธรูปปาง

ต่าง ๆ ทัมยยุแถวณเองไปถัมมคชนเพื่อแข่งขันกับ
 ศาสนาพราหมณ์ เพื่อจะตั้งสอนว่าพระพุทธเจ้า
 ที่เขานพพานไปแล้ว เช่นพระทบงกร พระวิปัสสิ
 พระสัช พระเวสสัฏฐ เป็นคน จนกระทั่งพระโคตม
 พุทธเจ้าเป็นพระมานุษยทงนน แต่บ่นลัวรคนนยง
 มอก ยังเป็นทพงไคอยู่ และเมื่อโลกเกิดยุคเชญ
 ชนเมื่อไร ท่านก็ให้พระโพธิสัตว์ลงมาช่วย พระ
 โพธิสัตว์เป็นคฤการกะของพระอาทิตย์พุทธะ และพระ
 ชยานพุทธะ เป็นผู้ทำการทงหมดในโลกมนุษย์ เป็น
 ผู้สร้างโลก ขยาดมว่า ศาสนามหายานนมการสร้าง
 โลกเหมือนศาสนาพราหมณ์เหมือนกัน และผู้สร้าง
 โลกก็คือพระโพธิสัตว์ โลกนี้เขาถือว่าเป็นโลกที่ ๕
 คือว่าในภทรกตป็นมพระพุทธเจ้า & พระองค์ ทัม
 มาแล้ว & องค์ ในเวถาณอยู่ในสมัยพระโคตม คือ
 องค์ที่ ๕ โลกที่ ๕ นพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร
 เป็นผู้สร้าง สำหรับให้พระอมิตาภะ คือพระโคตม
 พุทธเจ้าเป็นผู้ลงมาคฤสในโลก

ทนจะว่าถึง วิธ สิ่งเกิดว่า พระโพธิสัตว์องค์ไหน
 เป็นอุปัชฌ์ของพระพุทธเจ้าองค์ไหน ก็คือว่า ถ้าเป็น
 อุปัชฌ์ของพระพุทธเจ้าองค์ไหนก็มีรูปของพระพุทธ
 เจ้าองค์นั้นคฤหบดีเห็นหน้ามากเป็นสำคัญ เช่น
 เป็นพระโพธิสัตว์ของพระไวโรจนะ ก็มีพระพุทธรูป
 รูปปางปฐมเทศนาเป็นเครื่องหมาย ถ้าเป็นพระ
 โพธิสัตว์ของพระอภัยมณี ก็มีพระปางมารวิชัย
 เป็นเครื่องหมาย ถ้ามีพระโพธิสัตว์ของพระรัตน
 ตมภาวะ ก็มีพระพุทธรูปปางประทานพรเป็นเครื่องหมาย
 ถ้าเป็นพระโพธิสัตว์ของพระอมิตายะ ก็
 มีพระปางสมาธิเป็นเครื่องหมาย ถ้าเป็นพระ
 โพธิสัตว์ของพระอโมฆสิทธิ์ ก็มีพระพุทธรูปปาง
 ประทานอภัยเป็นเครื่องหมาย

เมื่อคำสอนฝ่ายมหายานเปิดย่นวิธสอนเช่นนั้น ก็
 ทำให้คนชอบใจขึ้น คือว่าแม่พระพุทธเจ้านิพพาน
 ไปแล้วก็จริง แต่ว่ายังมีพระอาทิตย์พุทธะและพระ

ชยานี พุทธะ อยู่บน ลวรรค ชนพา เป็นทพงได้ อยู่อก
เมื่อเป็นเช่นนั้นไม่แพ้คำสอนพราหมณ์ คนทง

เซดาเบาบุญญาภิเชอใดง่าย พระพุทธศาสนามากับ
คำสอนพราหมณ์ไม่ต่างกันมากนัก ดังทกต่างมา
แล้ว เพราะฉะนั้นจึงเป็นคำสอนที่ไปด้วยกันมาด้วย
กันได้ อย่างในเมืองเราคำสอนพราหมณ์ก็เป็น
คำสอนรูปร่างคราญเดียวกับเมื่อคำสอนพุทธเข้ามาถึง
เมืองเราใหม่ ๆ เหมือนกัน

พระพุทธรูปยุคทองลงมาจากสมัยทวารวดี ก็
คือสมัยศรีวิชัย สมัยศรีวิชัยเขานับถือพุทธศาสนา
ฝ่ายมหายานดังทเดามาแล้ว ในคำสอนมหายาน
เขาถือพระโพธิสัตว์เป็นตัวสำคัญ เพราะฉะนั้น
จึงได้มีพระโพธิสัตว์มากมายกายกอง พระพิมพ์
ดัง ๒๐-๓๐ องค์เป็นพระโพธิสัตว์ทงนนั้น แม้แต่
เครื่องสัมฤทธิกเหมือนกัน ไม่ใครได้พบพระพุทธ
รูป มีพระโพธิสัตว์เป็นส่วนใหญ่ เพราะฉะนั้น

พระพุทธรูปสัมมยพจน์น้อย วิธตั้งเกดก้อย่าง
 เดียวกนหนเอง คือว่าดูจากพระใหญ่ ๆ เป็นคร
 แต่ว่าหายากสักหน่อย องค์สำคัญและองค์ใหญ่ ท
 จะใช้เป็นแบบอย่างสำหรับศึกษาต่อไปได้ อยู่ทวัด
 บวรนิเวศของคหรง เรียกว่า พระพุทธไพโรพนาศ
 เป็นพระขนาดใหญ่ ไม่มีใครมี นอกจากหน้ในพิ
 พธิภณทตถถานแห่งชาติ ซึ่งเป็นของสมเด็จพระพุทธ
 เจ้าหลวง สมเด็จพระบรมพระยาตำรวจราชานุภาพพบท
 วัดมหาธาตุเมืองไชยา และเขามากกว่าสมเด็จพระ
 พุทธเจ้าหลวงไว้ เดียวน้อยทพพธิภณทตถถานว่า พระ
 ททานนามาประกวดน มอยู่ ๒ องค์ ทจะใช้เป็นแบบ
 อย่างสำหรับศึกษาพระสัมมยศรวชยได้ คือว่าการศก
 ษาก้อย่างเดียวกนหนเอง ให้ดูเครื่องประดับว่าทำ
 เรือนแก้วอย่างไร ทำรัศมีอย่างไร ทำพระหัตถ์
 อย่างไร ทำผ้าอย่างไร ทำบัวอย่างไร วิธศึกษา
 เหมือนกนทงน

คือจากดัมยศร์วชยกเป็นดัมยตพบุร ดัมยตพ
 บุรณเป็นดัมยทชอม มอานาจ ปกครอง ประเทศ นอย
 ตงราชธานีของอุปราชบัญชาการ ปกครองอยู่ทดพ—
 บุร เพราะฉะนั้นจึงเรียกพระพุทธรูปดัมยนั้นว่าดัมย
 ตพบุรตามชื่อราชธานี เป็นฝีมือตระกูลช่างชอม
 ทำในประเทศนั้น พระพุทธรูปดัมยนั้นมากมาย
 หาดายอย่าง ทงททาดวยศัสตรา ทำด้วยโลหะ ตัว
 อย่างที่เราจะศึกษา ก็ดูพระใหญ่ๆ ในดัมยนี้ ซึ่งใช้
 เป็นตัวอย่างในการศึกษาได้ดี มีอยู่เป็นอันมากใน
 พพชภณทพระพุทธรูป ทวดนแดะ พพช ภณท ดัถาน
 แห่งชาติ แดะทส่งมาประกวตในทพกมอยู่หาดายองค์
 เป็นของทใช้เป็นอย่างสำหรับการศึกษาได้ ข้าพ
 เจ้าสามารถที่จะอธิบายได้ว่า พระพุทธรูปดัมยนั้น
 มีลักษณะอย่างนั้นๆ แต่ว่าไม่มีประโยชน์อย่างไร
 เพราะเหตุว่าคงจำไม่ได้ วิชาที่จะให้จำได้ก็ต้องไป
 ดูเอง คอว่าคงถึงคนปฏุมัค ฉะเพาะคนปริยัค
 เท่านั้นไม่พอ

คอจากพนักงดั้มยเชียงแต่น คอดั้มยที่ไทย
 เราได้เข้ามาตงหัดกแห่งในประเทศไทยน ตงราช
 ธานีอยู่ตเมืองเชียงแต่น แดวกย้ายมาเชียงราย
 เชียงใหม่โดยลำดับ นเรยกว่าดั้มย เชียงแต่น
 ดั้มยเชียงแต่นมี ๒ ยุค คือยุคก่อนตงแต่คอนท ไทย
 เราเข้ามาตงหัดกแห่งในประเทศนราว พ. ศ. ๑๖๐๐
 จนถดัังร้างเมืองเชียงใหม่ นับเป็นยุคแรกยุคหนึ่ง
 ยุคแรกได้แบบแผนพระพุทธรูป มาจากอินเดียเหมือน
 กัน คือแบบอย่างพระพุทธรูปอินเดียดั้มยราชวงศ์
 ปาละ ลักษณะของพระดั้มยเชียงแต่นยุคแรกคือ
 ถังชาฎี้น มีพระรัศมีเป็นค้อมหรือคอกบัวตูม
 ฐานทำเป็นบัวมกดบนอยแซม และมีเกสร เหมือนกับ
 แบบปาละนั่นเอง นอกจากความสวยงามซึ่งเป็ดียน
 ไปตามความสวยงามอย่างไทย สำหรับยุคหลัง
 ของเชียงแต่นนั้น นับตงแต่ร้างเมืองเชียงใหม่
 แดวมา คือเขาอย่างพระพุทธรูปดั้มยสุโขทัย ซึ่ง

ได้แก้ไขเมื่อได้แบบอย่างดังกล่าวมาแล้ว แต่ยังมี
ลักษณะเหมือนเดิมหลายอย่าง เช่น บัวยังคง
ที่ พระพักตร์ยังคง แต่ยาวขึ้นหน่อยคล้ายพระ
สุโขทัย

ในสมัยเดียวกับสมัยเชียงแสนยุคแรกนั้น มีพระ
พุทธรูปอยู่กุดหนึ่งพบมากที่ทางบกขี้ไต้ เช่น
ที่เมืองนครศรีธรรมราช เป็นพระกุดหนึ่งเรียกว่า
“พระเมืองนครศรีธรรมราช” หรือ “พระเมืองนคร”
คือพระที่ทำในเมืองนครนั่นเอง ได้แบบอย่างจากราช
วงศ์ปาดะเหมือนกัน ลักษณะของ พระเป็นอย่างพระ
ราชวงศ์ปาดะ เรื่องราวมีอยู่ว่าในสมัยที่ราชวงศ์
ปาดะเจริญในอินเดียขึ้น มีมหาวิทยาจารย์พระพุทธ
ศาสดาที่เมืองนาถนทา มีพระสงฆ์ฝ่ายตะวันออกไป
ศึกษากันมาก ทั้งพระในเมืองพะม่า เมืองมอญ
และเมืองไทย แล้วนำแบบอย่างพุทธเจดีย์มาสร้าง
ในเมืองของตน ๆ เพราะฉะนั้นจึงเกิดแบบอย่าง

พระพุทธรูปเชียงแสนและ พระพุทธรูป เมือง นครพนม
พระเมืองนครเป็นพระพุทธรูป ที่ทำตามอิทธิพลพระ
อินเตยครองราชวงศ์ปาละ เช่นเดียวกับพระเชียง
แสนยุคแรก แต่เป็นฝีมือไทยฝ่ายใต้ผสมกับแบบ
ขอมบ้างเล็กน้อย ส่วนพระเชียงแสนยุคแรกเป็นฝีมือ
ไทยฝ่ายเหนือแท้

ต่อมาชนกถึงสมัยสุโขทัย เป็นสมัยที่ราชวงศ์
พระร่วงครองกรุงสุโขทัยราว พ.ศ. ๑๘๐๐ สมัยนี้
เราเจริญที่สุดในเรื่องการสร้างพระพุทธรูป เพราะ
เหตุที่เราได้รับแบบแผนจากลังกา เข้ามา ผสมกับ
ลักษณะพระพุทธรูปของเรา คือว่าสมัยก่อนนั้น
พระพุทธรูปของไทย เป็นอย่างแบบ เชียงแสนยุคแรก
แต่ว่าแบบสุโขทัยเป็นแบบ ที่ผสมกับ ความคิดของลัง
กา คือทำสังฆาฏียาว สมาริราบ รัศมียาว สมัย
นี้พระพักตร์ มีเป็น ๓ แบบด้วยกัน แบบแรกทำ

พระพักตร์กลม ๆ ค่ายพระพุทธรูปของดังกายอย่าง
 พระอัฐฐารัตน์ในวิหารวัดสระเกษ ไม่สู้แพร่หลาย
 นัก แบบที่ ๒ ทำพระเศียรข้างบนโตแล้วสอบเรียว
 ดงมาอย่างพระร่วงทนครปฐม และพระสุรภีพุทธ
 พมพ ทอดปรินายก แบบนี้แพร่หลายมาก แบบ
 ที่ ๓ งามที่สุด ที่เรียกว่าเทวดาสราง คือ พระ
 พุทธชินราช พระพุทธรูปหินทราย พระพุทธรูปยุค
 นี้เป็นงามที่สุดในสมัยสุโขทัย จนเป็นเหตุให้สม
 เ็จพระพุทธเจ้าหลวง เมื่อกำลังทรงสร้าง วัดนี้เป็น
 พระอารามหลวง ทรงหาพระพุทธรูปสำคัญทั่ว
 ประเทศ เพื่อจะเชิญมาเป็นพระประธานในพระ
 อุโบสถ แต่ยังไม่มองคืบไหนในเมืองไทยที่จะงาม
 เท่าพระพุทธชินราช แต่พระพุทธชินราชที่เมือง
 พิษณุโลกเป็นวัตถุที่ประชาชน พดเมือง นบถอ ทง
 เมือง จะเชิญดงมาก็จะเป็นการ กระทบกระเทือน
 ใจประชาราษฎร พระองค์จึงโปรดให้หล่อจำลอง

มา เพื่อให้ประชาชนชาวกรุงเทพฯ และเมือง
ใกล้เคียงได้นมัสการ อันเป็นศรีสง่าของวัดนี้ ซึ่ง
ท่านทั้งหลายได้นมัสการกันมาแล้วทุกคน

คอกจากสมัยสุโขทัยถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา สมัย
ศรีอยุธยาเป็น ๒ ยุคด้วยกัน คือ ยุคแรกอย่าง
ที่เรียกกันว่า พระพุทธรูป เมืองอุทอง หรือ เมือง —
สรวิศ ทำเป็นคางคน พระพักตร์กว้าง ๆ คดาบ
เขมร คือทนกลเด่นพระเรียกว่าพระเขมรคางคนนั้น
แต่ผิดกับเขมรหลายอย่าง เช่น พระศก ฐาน และ
บัว เป็นต้น เป็นแบบไทยเป็นแต่ว่าหน้ากว้าง ๆ
คดาบเขมรเท่านั้น ทรงเพราะเป็นพระฝีมือไทย
ผิดกับแบบอย่างเขมร ความจริงสมัยนั้นก็เป็นสมัย
เดียวกับสุโขทัยนั่นเอง แต่ว่าเป็นฝีมือไทยทางฝ่าย
ใต้ สุโขทัยนั้นเป็นฝีมือไทยทางฝ่ายเหนือ พระ
สร้างก่อนสร้างกรุงศรีอยุธยาก็มีหลายองค์ เช่น
อย่างพระโคตมโศภนเจี๋ย และพระพุทธรูปทิวติวร

มกกราช เป็นคนหนักเป็นพระอุทองแท้ๆ อดพนัญเชิง
 นักร่างก่อนสร้างกรุงศรีอยุธยาถึง ๒๒ ปี ต่อมา
 หลังจากแผ่นดินพระบรมไตรโลกนาถ คือสมัยพระ
 รามาธิบดี ๒ เป็นพระสมัยอยุธยาธรรมดา หรือ
 พระสมัยศรีอยุธยาขึ้นถึง เราไม่ต้องคูณไทด
 ดูพระมงคลบพิตรก่อกัน นั่นเป็นพระแบบสุโขทัย
 ทำในสมัยอยุธยา เพราะเหตุอย่างไร เพราะ
 เหตุว่า พระรามาธิบดี ๒ เป็นอุปราชครองเมือง
 พิษณุโลกอยู่ก่อน ได้เลียนแบบในทางปกครองใน
 ทางพระศาสนา แบบอย่างพระเจดีย์สมัยสุโขทัย
 ทำกันเขามาสร้างขึ้น เช่นพระเจดีย์วัดพระศรีรัตน
 เพชญ์เป็นคน คงทน พระพุทธรูปอยุธยาขึ้นถึง
 กคือ พระพุทธรูปทำตามแบบสุโขทัยนั่นเอง

ต่อจากสมัยอยุธยาถึงกรุงธนบุรี สมัยนี้ไม่มี
 กระจุกต่าง เพราะเหตุว่าสมัยธนบุรีเป็นเวลาที่เร
 ามหาพจันต์กันไม่ว่างเว้น ทั้งมอญเวลายอนั้น

ไม่มีเวลาจะสร้างพุทธรูปเจดีย์ขมเลย พระพุทธรูปก็
ไม่ปรากฏว่าได้มีการสร้างขึ้น

สมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ ไม่ได้สร้าง
พระตำหนักใหญ่ ๆ ขมเลย ได้แต่เชิญธงมาจาก

หัวเมืองเป็นจำนวนมาก เช่นพระศรีรัตนโกสินทร์ วัด

สุทัศน์ เชิญมาจากเมืองสุโขทัย นอกจากนั้นอีก

คงพนักงาองค์เชิญมาจากหัวเมือง ประดิษฐานไว้

ในวิหารกตวัดโพธิ์และวัดอื่น ๆ เหลือจากวัดโพธิ์

แล้ว พระราชทานให้กรมพระราชวังบวรฯ รัชกาล

ที่ ๑ มาไว้ที่วัดมหาธาตุก็มาก นเป็นพระพุทธรูปเชิญมาจาก

เมืองเหนือทั้งสิ้น ในสมัยรัชกาลที่ ๓ นบ้านเมืองก็

ยังไม่ปกตินัก มีการรบทัพจับศึกมากเหมือนกัน

แต่เหตุที่ไม่ได้สร้างพระใหญ่ ๆ หรือพระประธานขึ้น

นั้น เห็นจะเป็นเพราะเชิญพระเก่า ๆ มาจากหัวเมือง

มากพอต้องการแล้วจึงไม่ได้สร้าง ปรากฏแต่ว่าได้

สร้างพระคันธารราษฎร์สำหรับใช้ในพระราชพิธีแรกนา

และฉนวนของคหรง ซึ่งอยู่ในหอพระคันธาระ ที่
 ในวัดพระแก้วมณเฑียร แต่แบบนั้นก็แพร่หลายไปถึง
 พระราชาราชวรอน ๆ พระใหญ่อีกองค์หนึ่งซึ่งปรากฏ
 ว่าสร้างในรัชกาลที่ ๑ ก็คือพระประธานวัดมหาธาตุ
 พร้อมทั้งพระสาวกซึ่งกรมพระราชวังบวรฯ รัชกาล
 ที่ ๑ โปรดให้สร้างขึ้น งามพอใช้ดูเป็นแบบอย่าง
 พระสัมมยรัตนโกสินทร์ได้

ถึงสัมมยรัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
 เจ้าอยู่หัว ครั้นยังเป็นลูกหลวง ได้ทรงสร้างวัดราช
 โอรสและหล่อพระประธานขึ้น นับเป็นพระหล่อใน
 สัมมยรัตนโกสินทร์อันแท้จริง แต่ลักษณะก็เป็นพระ
 สัมมยอยุธยาผสมกับสุโขทัยนั่นเอง เป็นแต่ทำเส้น
 พระศกและเอียงและรัศมีสูงขึ้นไปเท่านั้น

สัมมยรัชกาลที่ ๓ สร้างหลายองค์ เช่นพระประ
 ธานในพระอุโบสถวัดสุทัศน์ ซึ่งเป็นพระหล่อที่ใหญ่
 ที่สุดในสัมมยรัตนโกสินทร์ วัดราชบุรณฯ และวัด

เติมนพระเกียรต์ แต่ก็เป็นอย่างเดียวกัน คือเป็น
 พระแบบสมัยอยุธยาผสมกับสมัยสุโขทัยดังกล่าวแล้ว
 รัชกาลที่ ๔ พระองค์ท่านเป็นนักปราชญ์ ได้ทรง
 สืบค้นลักษณะพระพุทธรูปมาก ทรงคิดจะสร้าง
 พระพุทธรูปให้เป็นแบบอย่าง ในเรื่องพระเกตุมาตา
 พระองค์ท่านทรงตรวจพระไตรปิฎกทั่วหมด ไม่
 ปรากฏว่าพระพุทธรูปเจ้ามีพระเศียรเป็นอย่างนั้น อัน
 เป็นของผิดธรรมเนียมชาติ ทรงคิดจะให้เลิกพระเกตุ
 มาตาสร้าง พระเศียรกลม แล้วทำรัศมี ติดลงไป
 กลาง พระเศียร อย่างพระนรินทร์ราย ซึ่งพระราชนาน
 ไว้ในวัดธรรมยุตติกนิกายทั่วไป แต่พระสัมพุทธ
 พุทธที่ประดิษฐานอยู่หน้าบุษบก พระแก้วมรกต
 อันเป็นแบบของพระองค์ท่าน คือไม่มีเกตุมาตา
 เมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงสร้างวัดราช
 บพิธและวัดนิเวศน์ธรรมประวัติ ก็ทรงสร้างพระ
 พุทธรูปไม่มีเกตุมาตาขึ้นอีก ๒ องค์ คือมาพระองค์

เจ้าประดิษฐ์ช่างหลวง ท่านกราบทูลความจริงแก่
 สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงว่า พระเกตุมาตานั้นเป็น
 ของที่ล้ำคณียิ่งขนาด และคนนั้นถือมาตั้งหลายพันปี
 แล้วถ้าแก่เขา ไม่มีใครเห็นว่างามเลย เพราะฉะนั้น
 เรื่องเกตุมาตานั้นแม้ว่ารัชกาลที่ ๕ ทรงคิดนึกคิดหนา
 ที่จะคัดออก โดยเหตุว่าผิดธรรมเนียมชาติจริง แต่ก็
 แก่ไม่เป็นผลสำเร็จ เพราะเหตุว่าคนนั้นถือมาตั้ง
 หลายพันปีแล้ว แก่ไม่ไหว ถ้าใครไปตัดเกตุมาตา
 ออก ไม่มีใครชอบ ไม่งาม ไม่รับกัน คือว่า
 เห็นแล้วพระศกชนไปควรจะมียะไรรับรัศมีสักหน่อย
 ค่อยๆ กับเป็นวงแหวน ถ้าตัดพระเกตุมาตาออกก็ไม่
 รับกัน มันขัดๆ พัดก เพราะฉะนั้นนอกจากพระ
 ประธานวัดราชบพิธ วัดนี้เวศน์ธรรมเนียมประเพณีแล้ว
 จึงไม่มีใครสร้างที่ไหนอีก

รัชกาลที่ ๕ ทรงสร้างพระพุทธชินราชจำลองซึ่ง
 เป็นที่รู้จักทั่วไป

ถึงรัชกาลที่ ๒ ทรงสร้างพระไถ่ยาวัดราชาธิวาส
มีเกตุมาลางามมาก น่าจะถือเป็นแบบอย่างสมัย
กรุงรัตนโกสินทร์ได้ แต่ก็ไม่แพร่หลาย เป็นอันว่า
เวลานั้นรัตนโกสินทร์ไม่มีแบบโดยเฉพาะ และ
เป็นฝีมือช่างที่ผสมสมัยก่อนๆ แบบกรุงรัตนโกสินทร์
ที่วัดราชโอรส วัดสุทัศน์ วัดเฉลิมพระเกียรติ ก็เป็น
แบบอย่างอยุธยาและสมัยสุโขทัย นับว่ายังไม่มีแบบ
พิเศษของรัตนโกสินทร์ เกิดขึ้นโดยเฉพาะ ทนยม
สร้างกันทั่วไป ที่สร้างกันอยู่ทุกวันนี้เป็นพระแบบ
ผสมทั้งนั้น

เรื่องราวของพระพุทธรูป คงที่ ขำพเจ้า ได้กล่าว
มาถึงขวโมงครงน เป็นการกล่าวอย่างรวบรัดที่
ตัดที่จะรวบรัดได้แล้ว เพราะฉะนั้นเรื่องการศึกษา
พระพุทธรูปนั้น ไม่ใช่เป็นเรื่องง่ายเกินไปจนผู้ที่มี
ปัญญาสูงๆ จะเบื่อหน่าย และไม่ใช่เป็นเรื่องยากจน
กระทั่งคนธรรมดาจะเรียนไม่ได้ เป็นเรื่องที่ตามมา

จะเรียนได้ แต่ถ้าเราเรียนจนด้ามารกดพระได้ ก็จะ
 เพิ่มศรัทธาปล้ำทะนุมาก ดังที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมา
 แล้ว เพราะฉะนั้นในการที่พุทธศัมาคมแห่งประเทศไทย
 ได้ร่วมมือกับวัดเบญจมบพิตร จัดให้มีการประ
 กวดพระพุทธรูปเพื่อให้เห็นว้างามอย่างไร และเป็น
 ของเก่าๆอย่างไร อันจะทำให้บรรดาผู้ได้ดูได้ชมเกิด
 ความสนใจ หันหน้ามาศึกษาลักษณะพระพุทธรูปอัน
 เป็นวัตถุที่เคารพยึดเหนี่ยวในพระพุทธศาสนาของเรา
 นั้นให้มากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในบัดนี้ ย่อมจะเป็น
 เกียรติยศแก่ประเทศไทยบ้านเมือง และหากว่าชาวต่าง
 ชาติถามท่านว่า พระพุทธรูปองค์นี้เป็นพระสมัย
 ไหน เก่าใหม่อย่างไร ท่านก็จะตอบได้ เป็นการ
 แสดงว่าเรานับถือพุทธศาสนามานาน เรามีความรู้
 เหมือนกัน เพราะฉะนั้นถ้าหาว่าการศึกษาในเรื่อง
 พระพุทธรูปได้มามากๆ ตามจำนวนนักศึกษาของ
 เราแล้ว พระราชประสงค์ของสมเด็จพระพุทธเจ้า

หตวงที่ไต่ทรงเจดัพพชณทัพระพุทธรูปชนกคความ
 มุ่งหมายในการ ประกวดพุทธรูปมาคมและวัดเบญจม
 บพิตรรวมกันเจดชนกค นับว่าสำเร็จอย่างงดงาม

ข้าพเจ้าขอจบปาฐกถาเพียงเท่านี้ และขอขอบ
 คุณพระคุณเจ้าทั้งหลาย กับทั้งสาธุชนที่อุดหนุน
 ฟังข้าพเจ้าเป็นเวลาตั้งชั่วโมงครึ่ง.

สวัสดิ.

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ
 วัดบวรนิเวศราชวรวิหาร

หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก
จันทบุรี

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ยัมศรี

มุขมณฑลอุดร ๒๑๒๐๙
นางสังวาลย์ บำรุงศิริ ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา

๒๒
วันที่ ๒๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๓